

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

STYK PRAWA UNII EUROPEJSKIEJ I PRAWA KRAJOWEGO

WYJAŚNIENIA NA TŁE ORZECZENIA TRYBUNAŁU SPRAWIEDLIWOŚCI UNII EUROPEJSKIEJ

Z 3 PAŹDZIERNIKA 2019

W SPRAWIE C-260/18 DZIUBAK

Dotyczy:

- 1. Możliwości unieważnienia przez sąd umowy na skutek stwierdzenia abuzywności niektórych z jej postanowień.**
- 2. Momentu, na który dokonuje się oceny, czy unieważnienie umowy wywiera szczególnie niekorzystne skutki dla konsumenta, oraz znaczenia, jakie przypisywane jest woli konsumenta dla stwierdzenia takich skutków.**
- 3. Możliwości uzupełnienia luk powstałych w umowie wskutek stwierdzenia abuzywności postanowień dyspozytywnymi przepisami prawa krajowego.**
- 4. Braku możliwości utrzymania umowy wbrew woli konsumenta.**

I. Stan faktyczny

1. Rodzaj kredytu

Państwo Dziubakowie (kredytobiorcy) zawarli z bankiem na 40 lat umowę kredytu hipotecznego wyrażonego w złotych polskich, indeksowanego do franka szwajcarskiego. Zasady indeksowania kredytu zostały ustalone w regulaminie stosowanym przez bank i włączonym do umowy. Zgodnie z regulaminem, wypłata kredytu miała nastąpić w PLN według kursu wymiany walut nie niższego niż kurs kupna PLN-CHF, zgodnie z tabelą kursów walut obowiązującą w banku w momencie odblokowywania środków, a saldo zadłużenia z tytułu kredytu było wyrażone w CHF na podstawie tego kursu. Raty miesięczne kredytu podlegającego spłacie wyrażone były w CHF i w dniu ich wymagalności pobierane z rachunku bankowego prowadzonego w PLN, według kursu sprzedaży PLN-CHF podanego w tabeli kursów walut. Oprocentowanie zostało ustalone przy zastosowaniu zmiennej stopy oprocentowania: sumy stopy referencyjnej LIBOR 3M (CHF) oraz zwykłej marży banku. Kwestionowane w sprawie

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

klauzule dotyczyły mechanizmu indeksacji kredytu w odniesieniu do CHF. Na ich podstawie kredytobiorcy ponosili koszty związane z różnicą między kursem kupna CHF stosowanym w celu odblokowania środków a kursem sprzedaży CHF stosowanym do comiesięcznych rat spłaty kredytu.

2. Czego żądały strony?

Kredytobiorcy wystąpili z powództwem (tytułem żądania głównego) o stwierdzenie nieważności umowy kredytu z uwagi na nieuczciwy charakter postanowień dotyczących mechanizmu indeksowania (opisane w pkt 1). Podnieśli, że postanowienia te umożliwiały bankowi swobodne i arbitralne ustalanie kursu wymiany walut, na skutek czego bank mógł jednostronnie określać saldo kredytu wyrażone w CHF, a także ratę kwot kredytu wyrażoną w PLN. Usunięcie postanowień sprawia, że niemożliwe jest ustalenie obowiązującego kursu walut, w związku z czym umowa nie może obowiązywać. Jedynie pomocniczo powodowie twierdzili, że umowa kredytu mogłaby obowiązywać z pominięciem wskazanych postanowień, w oparciu o kwotę kredytu określoną w PLN i o stopę procentową określoną w umowie na podstawie zmiennej stopy LIBOR i stałej marży banku.

Bank zaprzeczył nieuczciwemu charakterowi postanowień, a jednocześnie twierdził, że nawet po wyeliminowaniu postanowień z umowy strony będą związane jej innymi postanowieniami. W miejsce postanowień usuniętych, biorąc pod uwagę brak przepisów dyspozytywnych, które określałyby sposób ustalania kursu, zdaniem banku należałoby stosować ogólne zasady przewidziane w art. 56, 65 i 354 Kodeksu cywilnego. Bank kwestionował również możliwość dalszego trwania kredytu jako kredytu w PLN ze stopą oprocentowania ustaloną w oparciu o LIBOR. Zastosowanie w kredycie stopy procentowej LIBOR wynikało bowiem z wprowadzenia do umowy mechanizmu indeksowania umowy.

3. Jak sąd odsyłający sformułował pytania?

Sąd odsyłający (Sąd Okręgowy w Warszawie) w pytaniu prejudycjalnym skierowanym do TSUE wskazał, że wychodzi z założenia, że kwestionowane

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

postanowienia umowy są nieuczciwe i w związku z tym nie wiążą konsumenta. Sąd sformułował cztery pytania:

„1) Czy art. 1 ust. 2 oraz art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 pozwala na przyjęcie, że jeśli skutkiem uznania określonych postanowień umownych, określających sposób spełnienia świadczenia przez strony (jego wysokość), za nieuczciwe warunki umowne miałyby być niekorzystny dla konsumenta upadek całej umowy, możliwe jest wypełnienie luk w umowie nie w oparciu o przepis dyspozytywny stanowiący jednoznaczne zastąpienie nieuczciwego warunku, ale w oparciu o przepisy prawa krajowego, które przewidują uzupełnienie skutków czynności prawnej wyrażonych w jej treści również przez skutki wynikające z zasad słuszności (zasad współżycia społecznego) lub ustalonych zwyczajów?

2) Czy ewentualna ocena skutków upadku całej umowy dla konsumenta powinna następować przy uwzględnieniu okoliczności istniejących w chwili jej zawarcia, czy też w chwili zaistnienia sporu pomiędzy stronami odnośnie do skuteczności danej klauzuli (powołania się przez konsumenta na jej abuzywność) i jakie ma znaczenie stanowisko wyrażane w toku takiego sporu przez konsumenta?

3) Czy możliwe jest utrzymanie w mocy postanowień stanowiących w myśl norm dyrektywy [93/13] nieuczciwe warunki umowne, jeśli przyjęcie takiego rozwiązania byłoby w chwili rozstrzygnięcia sporu obiektywnie korzystne dla konsumenta?

4) Czy w świetle treści art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 uznanie za nieuczciwe postanowień umownych określających wysokość i sposób spełnienia świadczenia przez strony może prowadzić do sytuacji, w której ustalony na podstawie treści umowy – z pominięciem skutków nieuczciwych warunków – kształt stosunku prawnego odbiegać będzie od objętego zamiarem stron w zakresie obejmującym główne świadczenie stron, w szczególności – czy uznanie za nieuczciwe postanowienia umownego oznacza, że możliwe jest dalsze stosowanie innych, nieobjętych zarzutem abuzywności postanowień umownych, określających główne świadczenie konsumenta, których uzgodniony przez strony kształt (wprowadzenie ich do umowy) był nierozzerwalnie związany z zakwestionowanym przez konsumenta postanowieniem?”.

II. Problemy zdefiniowane przez TSUE

W orzeczeniu TSUE odniósł się do interpretacji art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w kontekście następujących pytań:

- 1) Czy po stwierdzeniu nieuczciwego charakteru niektórych postanowień umowy kredytu indeksowanego do waluty obcej o stopie oprocentowania bezpośrednio powiązanej ze stopą międzybankową danej waluty sąd krajowy może stwierdzić, że zgodnie z prawem krajowym umowa nie może nadal obowiązywać bez tych postanowień, ponieważ ich usunięcie powoduje zmianę charakteru głównego przedmiotu umowy?
- 2) Czy oceny szczególnie niekorzystnych dla konsumenta konsekwencji wynikających z unieważnienia umowy należy dokonywać z jednej strony w świetle okoliczności istniejących w momencie zawarcia tej umowy, a nie istniejących lub możliwych do przewidzenia w chwili zaistnienia sporu oraz z drugiej strony, czy do celów tej oceny decydująca jest wola wyrażona w tym względzie przez konsumenta?
- 3) Czy możliwe jest wypełnienie luk w umowie spowodowanych usunięciem z niej nieuczciwych postanowień wyłącznie na podstawie przepisów krajowych o charakterze ogólnym, przewidujących, że skutki wyrażone w treści czynności prawnej są uzupełniane w szczególności przez skutki wynikające z zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów?
- 4) Czy art. 6 ust 1 stoi na przeszkodzie utrzymaniu w umowie nieuczciwych postanowień, jeżeli ich usunięcie prowadziło do unieważnienia umowy, sąd uważa, że takie unieważnienie miałoby niekorzystne skutki dla konsumenta, a konsument nie wyraził zgody na utrzymanie umowy w mocy?

III. Istota problemów

Wyrok w sprawie Dziubak dotyczy zakresu swobody przysługującej sądowi krajowemu, który rozstrzyga na tle umów zawierających niedozwolone postanowienia umowne, w związku ze stwierdzeniem abuzywności postanowień. Mimo że orzeczenie zapadło na tle kredytu konsumenckiego indeksowanego do franka szwajcarskiego, ma ono znaczenie dla każdego rozstrzygnięcia zapadającego na tle umów konsumenckich. W orzeczeniu TSUE przedstawił wytyczne dotyczące:

1. możliwości unieważnienia umowy po usunięciu z niej nieuczciwych postanowień umownych;

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

2. sposobu dokonywania oceny, czy unieważnienie umowy niesie ze sobą skutki szczególnie niekorzystne dla konsumenta;
3. możliwości uzupełnienia luk powstałych w umowie po usunięciu z niej postanowień abuzywnych;
4. obowiązku przychylenia się do stanowiska konsumenta przy uwzględnianiu nieuczciwego charakteru postanowienia umownego.

IV. Rozwiązania przyjęte przez TSUE

1. Możliwość utrzymania umowy po usunięciu z niej postanowień abuzywnych

Zgodnie z orzeczeniem TSUE art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 nie stoi na przeszkodzie, aby sąd krajowy, po stwierdzeniu nieuczciwego charakteru niektórych postanowień umowy, orzekł na podstawie prawa krajowego, że dalsze obowiązywanie umowy jest niemożliwe. Zmiana charakteru głównego przedmiotu umowy, wynikająca z usunięcia nieuczciwych postanowień może być podstawą takiego orzeczenia (pkt 45). Trybunał oparł swoje rozumowanie na kwalifikacji sądu odsyłającego, który stwierdził, że rozpatrywane w sprawie postanowienia są nieuczciwe, a wykonywanie umowy po ich usunięciu stanowiłoby wykonanie umowy innego rodzaju, niż zawarta przez strony. Umowa kredytu nie byłaby już bowiem indeksowana do CHF, podczas gdy stopa procentowa pozostałaby oparta na niższej stopie właściwej dla CHF. Jak podkreślił Trybunał, zdaniem sądu odsyłającego miałyby to wpływ na główny przedmiot umowy i mogłoby być sprzeczne z ogólnymi zasadami ograniczającymi swobodę zawierania umów przewidzianą w polskim prawie, a w szczególności w art. 353¹ kodeksu cywilnego.

Co do zasady jednak, po usunięciu klauzul abuzywnych z umowy, powinna ona nadal obowiązywać bez zmian innych niż wynikające ze zniesienia postanowień abuzywnych (art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13). Obowiązkiem sądu krajowego jest weryfikacja tego, czy utrzymanie umowy w mocy jest obiektywnie możliwe, na tle prawa krajowego (podobnie wyroki: z dnia 14 marca 2019 r., *Dunai*, C-118/17, pkt 40, 51; z dnia 26 marca 2019 r., *Abanca Corporación Bancaria i Bankia*, C-70/17 i C-179/17, pkt 57, *Dziubak*, pkt 39). **Artykuł 6 ust. 1 nie określa jednak kryteriów dotyczących oceny możliwości dalszego obowiązywania umowy bez nieuczciwych postanowień, lecz pozostawia ich ustalenie prawu krajowemu** (*Dziubak*, pkt 40). Zgodnie z obiektywnym

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

podejściem, wypracowanym na tle dyrektywy 93/13 (która ma charakter minimalny), niedopuszczalne jest uznanie sytuacji jednej ze stron umowy, zgodnie z prawem krajowym, za decydujące kryterium rozstrzygające o dalszym losie umowy (wyrok z dnia 15 marca 2012 r., *Pereničová i Perenič*, C-453/10, pkt 32, *Dziubak*, pkt 41).

Rozważając możliwość dalszego trwania umowy na tle prawa krajowego, Trybunał ostrożnie stwierdził, że sąd odsyłający „wydaje się nie wykluczać”, że po usunięciu klauzul dotyczących różnic kursów walutowych rozpatrywana umowa kredytu może co do zasady nadal obowiązywać w zmienionej formie, lecz „wydaje się wątpić w możliwość, aby prawo polskie zezwalało na taką zmianę umowy” (*Dziubak*, pkt 42). Trybunał stwierdził, że jeżeli sąd krajowy uzna, że zgodnie z odpowiednimi przepisami obowiązującego go prawa utrzymanie w mocy umowy bez zawartych w niej nieuczciwych postanowień nie jest możliwe, art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 zasadniczo nie stoi na przeszkodzie jej unieważnieniu.

Powołując się na wyrok z dnia 14 marca 2019 r. *Dunai*, C-118/17, pkt 48, 52 i przytoczone tam orzecznictwo Trybunał podkreślił, że ponieważ stwierdzenie abuzywności dotyczy klauzul określających główny przedmiot umowy (ich usunięcie powoduje zniesienie mechanizmu indeksacji oraz różnic kursów walutowych, a pośrednio – zaniknięcia ryzyka kursowego, które jest bezpośrednio związane z indeksacją kredytu do waluty), obiektywna możliwość utrzymania obowiązywania przedmiotowej umowy kredytu wydaje się mu niepewna (*Dziubak*, pkt 44).

2. Ocena czy unieważnienie umowy niesie ze sobą skutki szczególnie niekorzystne dla konsumenta

Stwierdzenie, czy unieważnienie umowy niesie ze sobą skutki szczególnie niekorzystne dla konsumenta, ma decydujące znaczenie jeśli chodzi o możliwość uzupełnienia luk w umowie, tak aby umożliwić jej dalsze obowiązywanie. Zgodnie z orzecznictwem TSUE, **możliwość zastąpienia klauzul uznanych za niedozwolone otwiera się tylko, jeżeli unieważnienie niesłoby dla konsumenta szczególnie szkodliwe skutki**, tak że byłby on ukarany (zob. podobnie wyroki: z dnia 30 kwietnia 2014 r., *Kásler i Káslerné Rábai*, C-26/13, pkt 80–84; z dnia 21 stycznia 2015 r. sprawach połączonych C-482/13, C-484/13, C-485/13 i C-487/13 *Unicaja Banco SA oraz Caixabank*

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

SA pkt 33; z dnia 26 marca 2019 r., *Abanca Corporación Bancaria i Bankia*, C-70/17 i C-179/17, pkt 64). Możliwość zastąpienia klauzuli abuzywnej jest w pełni zgodna z celem art. 6 ust. 1 (ochrona konsumenta poprzez przywrócenie równości między nim a przedsiębiorcą (podobnie wyrok z dnia 26 marca 2019 r., *Abanca Corporación Bancaria i Bankia*, C-70/17 i C-179/17, pkt 57, *Dziubak* pkt 49).

Ryzyko powstania szczególnie niekorzystnych skutków w związku z unieważnieniem umowy wynika z faktu, że unieważnienie wywiera co do zasady takie same następstwa jak postawienie pozostałej do spłaty kwoty kredytu w stan natychmiastowej wymagalności. TSUE podkreśla, że może to przekraczać możliwości finansowe konsumenta i z tego względu penalizować raczej konsumenta niż kredytodawcę, który nie zostanie przez to zniechęcony do wprowadzania takich postanowień w proponowanych przez siebie umowach (*Kásler i Káslerné Rábai*, C-26/13, pkt 84). Osiągnięcie skutku odstrasżającego wynikającego z unieważnienia umowy byłoby więc zagrożone (*Kásler i Káslerné Rábai*, C-26/13, pkt 83).

a. Moment właściwy dla dokonania oceny

Odpowiadając na pytanie dotyczące okoliczności, jakie sąd krajowy powinien uwzględnić przy ocenie konsekwencji unieważnienia umowy dla konsumenta, TSUE odwołał się do kryteriów wskazanych przez sąd odsyłający. Trybunał wskazał, że oceny należy dokonać w świetle okoliczności istniejących lub możliwych do przewidzenia w chwili zaistnienia sporu (*Dziubak*, pkt 50), ponieważ możliwość zastąpienia nieuczciwego postanowienia służy zapewnieniu realizacji ochrony konsumenta poprzez zabezpieczenie jego interesów przed wszelkimi szkodliwymi konsekwencjami. Jedynie uwzględnienie rzeczywistych i bieżących interesów konsumenta (nie interesów, jakie miał w chwili zawarcia umowy) zapewnia ochronę konsumenta. Podobnie: skutki, przed którymi powinien być chroniony konsument w kontekście jego rzeczywistych i bieżących interesów, to takie, które rzeczywiście powstałyby w okolicznościach istniejących lub możliwych do przewidzenia w chwili zaistnienia sporu, gdyby sąd krajowy unieważnił tę umowę, a nie skutki, które w dniu zawarcia tej umowy wynikałyby z jej unieważnienia (*Dziubak*, pkt 51).

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Konieczność uwzględnienia rzeczywistych i bieżących interesów konsumenta przez sąd krajowy należy więc rozumieć jako obowiązek aktualizacji stanu interesów konsumenta na chwilę rozstrzygnięcia sporu przez sąd krajowy, w tym w szczególności na moment, w którym konsument ma podjąć świadomą decyzję w toczącym się postępowaniu, czy chce skorzystać z ochrony przewidzianej dyrektywą 93/13 (zob. pkt b poniżej).

b. Znaczenie woli konsumenta

Skorzystanie z systemu ochrony przed stosowaniem nieuczciwych postanowień umowy, który na korzyść konsumenta wprowadza dyrektywa 93/13, nie jest obowiązkowe i zależy od woli konsumenta. Jeżeli więc konsument nie chce powoływać się na ten system, nie powinien być on stosowany (*Dziubak*, pkt 54). Analogicznie, w zakresie, w jakim system ochrony przed nieuczciwymi postanowieniami nie ma zastosowania z powodu sprzeciwu konsumenta, ten ostatni musi *a fortiori* mieć prawo do **sprzeciwienia się objęciu ochroną przed szkodliwymi skutkami spowodowanymi unieważnieniem umowy jako całości** (*Dziubak* pkt 55).

Zgodnie z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, sąd nie ma więc obowiązku odstąpienia od stosowania danego postanowienia umowy, jeżeli konsument, po powiadomieniu go przez sąd, ma zamiar nie podnosić nieuczciwego i niewiążącego charakteru postanowienia, wyrażając w ten sposób dobrowolną i świadomą zgodę na dane postanowienie (zob. podobnie wyrok z dnia 21 lutego 2013 r., *Banif Plus Bank*, C-472/11, pkt 23, 27, 35 i przytoczone tam orzecznictwo, *Dziubak*, pkt 53). Podobnie, akceptując ochronę wynikającą z dyrektywy 93/13 i wszystkie konsekwencje jej stosowania, konsument może przeciwstawić się objęciu go ochroną przed szkodliwymi skutkami spowodowanymi unieważnieniem umowy, a tym samym możliwości uzupełnienia luk w umowie (*Dziubak* pkt 55).

3. Możliwość uzupełniania luk powstałych w umowie po usunięciu z niej nieuczciwych postanowień umownych

Zastąpienie nieuczciwego postanowienia stanowi wyjątek od ogólnej zasady, zgodnie z którą umowa pozostaje wiążąca dla stron tylko wtedy, gdy może ona nadal

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

obowiązywać bez nieuczciwych postanowień. Zastąpienie jest dopuszczalne tylko, jeżeli unieważnienie umowy niesłoby skutki szczególnie niekorzystne dla konsumenta.

Artykuł 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 sprzeciwia się jednak wypełnieniu luk w umowie powstałych po usunięciu z niej nieuczciwych postanowień przepisami krajowymi o charakterze ogólnym, które przewidują, że skutki wyrażone w treści czynności prawnej są uzupełniane w szczególności zasadami słuszności lub ustalonymi zwyczajami. TSUE (*Dziubak* pkt 58, 59) dopuszcza wykorzystanie przez sąd krajowy jedynie przepisu dyspozytywnego prawa krajowego (zob. wyrok z dnia 30 kwietnia 2014 r., *Kásler i Káslerné Rábai*, C-26/13, pkt 81), albo przepisu mającego zastosowanie o ile strony umowy wyrażą na to zgodę (zob. wyrok z dnia 26 marca 2019 r., *Abanca Corporación Bancaria i Bankia*, C-70/17 i C-179/17, pkt 59). Przepisy te korzystają z domniemania braku abuzywności, bowiem odzwierciedlają równowagę, którą prawodawca krajowy starał się ustanowić między całością praw i obowiązków stron określonych umów na wypadek, gdyby strony albo nie odstąpiły od standardowej normy ustanowionej przez ustawodawcę krajowego dla danych umów, albo wyraźnie wybrały możliwość zastosowania normy wprowadzonej w tym celu przez ustawodawcę krajowego (*Dziubak*, pkt 60).

Z domniemania takiego nie korzystają przepisy krajowe o charakterze ogólnym, przewidujące, że skutki wyrażone w treści czynności prawnej są uzupełniane w szczególności przez zasady słuszności lub ustalone zwyczaje (*Dziubak*, pkt 62).

4. Brak możliwości utrzymania umowy wbrew woli konsumenta

Artykuł 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 sprzeciwia się utrzymaniu w umowie klauzul abuzywnych, jeżeli ich usunięcie prowadziłyby do unieważnienia umowy, jeżeli konsument nie zgadza się na utrzymanie postanowień w mocy, nawet jeśli sąd uważa, że unieważnienie miałoby niekorzystne skutki dla konsumenta. Dotyczy to wyłącznie sytuacji, kiedy zastąpienie nieuczciwych postanowień umownych jest niedopuszczalne (*Dziubak*, pkt 64). Jeżeli sąd krajowy stwierdzi nieuczciwy charakter postanowienia umownego, jest on zobowiązany do odstąpienia od stosowania postanowienia, chyba że konsument, po otrzymaniu informacji od sądu, nie zamierza powoływać się na nieuczciwy i niewiążący charakter postanowienia, wyrażając w ten sposób dobrowolną i świadomą

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

zgodę na nieuczciwe postanowienie (*Dziubak* pkt 53, 66). Jeżeli konsument nie wyraża zgody lub nawet wyraźnie sprzeciwia się utrzymaniu danych nieuczciwych postanowień, wyjątek nie ma zastosowania (*Dziubak* pkt 67).

V. Praktyczne możliwości wykorzystania orzeczenia przez sądy krajowe

Orzeczenie w sprawie *Dziubak* nie rozwiązuje wszystkich kwestii jakie pojawiają się na tle spraw dotyczących kredytów obarczonych ryzykiem walutowym, nawet jedynie w stosunku do kredytów indeksowanych. Wyrok rozwija dotychczasową linię orzeczniczą TSUE, wskazując tak na obowiązki wyraźnie ciężące na sądach krajowych, jak i dookreślając zakres swobody przysługujący sądom krajowym na tle dyrektywy 93/13.

1. Obowiązki sądów krajowych

1. Rozstrzygnięcie, czy stwierdzenie braku związania klauzulą indeksacyjną oznacza, że obiektywnie dana umowa nie może dalej obowiązywać. W oparciu o stan faktyczny i kwalifikację sądu odsyłającego w sprawie *Dziubak*, TSUE sugeruje, że utrzymanie umowy nie jest możliwe (ze względu na fakt, że TSUE zakwalifikował klauzule indeksacyjne jako określające główny przedmiot umowy w rozumieniu art. 4 (2) dyrektywy 93/13). Rozstrzygnięcie w konkretnej sprawie należy jednak do sądu krajowego, w oparciu o przepisy krajowe. Należy podkreślić, że Sąd Najwyższy w kilku rozstrzygnięciach opowiedział się za możliwością utrzymania umowy w mocy (zob. np. III CSK 159/17, czy I CSK 242/18).

2. Rozstrzygnięcie, czy unieważnienie umowy w następstwie stwierdzenia nieuczciwego charakteru postanowień niesie ze sobą szczególnie niekorzystne następstwa dla konsumenta. Oceny takiej należy dokonać w świetle okoliczności istniejących lub możliwych do przewidzenia w chwili zaistnienia sporu.

3. Obowiązek uwzględnienia stanowiska konsumenta, który sprzeciwia się objęciu ochroną przed szkodliwymi skutkami spowodowanymi unieważnieniem umowy jako całości, nawet jeżeli sąd uważa, że takie unieważnienie miałoby niekorzystne skutki dla konsumenta. Konsument powinien wyrazić w tym zakresie dobrowolną i świadomą zgodę, po otrzymaniu informacji od sądu. Sąd ma więc obowiązek poinformować konsumenta o skutkach unieważnienia umowy. Trybunał nie wskazał tego wprost, jednak

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

ze względu fakt, że zgoda konsumenta powinna być świadoma i dobrowolna, obowiązek informacyjny powinien obejmować tak skutki prawne jak i faktyczne rozstrzygnięcia, określone w świetle rzeczywistych i bieżących interesów konsumenta.

4. Co do zasady TSUE umożliwia sądom krajowym uzupełnienie umowy, której unieważnienie miałyby szczególnie niekorzystne skutki dla konsumenta. Biorąc pod uwagę kategorie przepisów prawa krajowego, wskazane przez TSUE jako możliwe wypełnienie luk powstałych w umowie w następstwie usunięcia postanowień nieuczciwych, należy stwierdzić, że obecnie w prawie polskim nie istnieją przepisy spełniające kryteria wskazane przez TSUE.

2. Zakres swobody sądów krajowych

Wyrok w sprawie Dziubak nie przesądza o obowiązku unieważnienia umowy po stwierdzeniu abuzywnego charakteru klauzuli indeksacyjnej. Jeżeli na tle prawa krajowego konkretna umowa może zostać obiektywnie utrzymana, wyrok z dnia 15 marca 2012 r., *Pereničová i Perenič*, C-453/10, pkt 35, daje sądowi krajowemu **możliwość** jej unieważnienia, jeśli zapewnia to lepszą ochronę konsumentowi. Możliwość ta wynika z minimalnego charakteru gwarancji przewidzianych w dyrektywie 93/13 (*Pereničová i Perenič*, pkt 34).

3. Kwestie, których nie rozstrzyga orzeczenie w sprawie Dziubak

1. **Rozliczenie świadczeń stron po stwierdzeniu nieuczciwego charakteru postanowień.** Choć w tym zakresie zastosowanie znajdzie prawo polskie, jego stosowanie nie może uniemożliwić osiągnięcia skutku wymaganego przez prawo Unii Europejskiej, w tym dyrektywy 93/13. Rozstrzygając o rozliczeniach stron sądy powinny więc uwzględnić zasadę efektywnej ochrony konsumenta i dążyć do zakończenia sporu między bankiem i konsumentem w ramach jednego sporu sądowego. Ważne w tym kontekście jest również uwzględnienie treści informacji, jaką zobowiązany jest przekazać konsumentowi sąd (informacja o prawnych i faktycznych skutkach unieważnienia umowy).

2. **Potencjalne dalsze roszczenia banków.** Uwzględnienie dalszych roszczeń, podnoszonych przez banki w związku z unieważnieniem umowy jest sprzeczne z zasadą

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

efektywnej ochrony konsumenta, jak również uniemożliwia osiągnięcie efektu odstraszającego dyrektywy 93/13. Zgodnie z ustalonym orzecznictwem TSUE, skutkiem unieważnienia umowy, będącej następstwem eliminacji z umowy postanowień abuzywnych, jest postawienie pozostałej do spłaty kwoty kredytu w stan natychmiastowej wymagalności. Trybunał uznał (wyroki: z dnia 30 kwietnia 2014 r., *Kásler i Káslerné Rábai*, C-26/13, pkt 80–84; z dnia 26 marca 2019 r., *Abanca Corporación Bancaria i Bankia*, C-70/17 i C-179/17, pkt 64, *Dziubak*, pkt 48), że już takie tylko następstwo może być rażąco niekorzystne dla konsumenta. Może ono bowiem przekraczać możliwości finansowe konsumenta i z tego względu penalizować raczej konsumenta niż kredytodawcę, który „nie zostanie przez to zniechęcony do wprowadzania takich warunków w proponowanych przez siebie umowach” (wyrok z dnia 30 kwietnia 2014 r., *Kásler i Káslerné Rábai*, C-26/13, pkt 83). Trybunał przyjmuje więc, że całość negatywnych skutków, związanych z unieważnieniem umowy realizuje się w postawieniu w stan natychmiastowej wymagalności pozostałej do spłacenia kwoty i nie podejmuje kwestii dalszych potencjalnych roszczeń banków. Dopuszczalność takich roszczeń stałaby w rażącej sprzeczności z celami dyrektywy 93/13, w szczególności w odniesieniu do osiągnięcia skutku prewencyjnego, czego wymaga art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 (zniechęcenia przedsiębiorców do wykorzystywania w zawieranych umowach nieuczciwych postanowień umownych). Doskonale ilustruje to wyrok z dnia 14 czerwca 2012 w sprawie *Banco Español*, C-618/10 (pkt 69), w którym Trybunał stwierdził, że gdyby sąd krajowy mógł zmieniać treść nieuczciwych postanowień zawartych w umowach z konsumentami, takie uprawnienie mogłoby zagrażać realizacji długoterminowego celu ustanowionego w art. 7 dyrektywy 93/13. Uprawnienie to przyczyniłoby się bowiem do wyeliminowania zniechęcającego skutku wywieranego na przedsiębiorców poprzez zwykły brak stosowania nieuczciwych postanowień wobec konsumentów (podobnie postanowienie z dnia 16 listopada 2010 r. w sprawie *Pohotovost'*, pkt 41 i przytoczone tam orzecznictwo), ponieważ nadal byłiby oni zachęceni do stosowania postanowień, wiedząc że nawet gdyby miały one być unieważnione, to jednak umowa mogłaby zostać uzupełniona w niezbędnym zakresie przez sąd krajowy, tak aby zagwarantować w ten sposób interes przedsiębiorców. Uznanie możliwości podniesienia dalszych roszczeń przez bank odniosłoby ten sam skutek: interes banków

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

byłyby zabezpieczony, nie z wykorzystaniem redukcji utrzymującej skuteczność postanowienia, ale na innej, choćby wątpliwej, podstawie prawnej.

4. Konieczność zachowania ostrożności w odniesieniu do kształtującej się linii orzeczniczej SN

Biorąc pod uwagę, że treść rozstrzygnięć SN, zapadłych w odniesieniu do kredytów obarczonych ryzykiem walutowym (indeksowanych i denominowanych) może pozostawać w sprzeczności z treścią rozstrzygnięć TSUE w tym zakresie, sądy niższych instancji powinny zachować ostrożność przy powoływaniu się na te orzeczenia. Prawo europejskie formułuje dla sądów krajowych wytyczne w tym zakresie:

1. do sądu krajowego należy ustalenie w rozpatrywanych przez nie sprawach, **jaka jest prawidłowa wykładnia prawa krajowego** (wyrok z dnia 22 czerwca 2010 r., *Melki i Abdeli* C-188/10 i C-189/10, pkt 50 i przytoczone tam orzecznictwo);
2. sądy krajowe mają obowiązek zmiany krajowego orzecznictwa (w tym utrwalonej linii orzeczniczej sądów wyższych instancji), jeżeli opiera się ono na interpretacji prawa krajowego, której nie da się pogodzić z celami dyrektywy (wyrok z dnia 19 kwietnia 2016 r., *DI*, C-441/14, pkt 32, 33 i przytoczone tam orzecznictwo, z 13 grudnia 2018, *Torsten Hein*, C-385/17);
3. sądy krajowe nie są związane poglądem prawnym sądu wyższej instancji, nawet jeśli rozpatruje sprawę po uchyleniu orzeczenia w toku kontroli instancyjnej, jeśli są zdania, że ten pogląd jest niezgodny z prawem UE (wyroki: z dnia 5 października 2010, *Ełczinow*, C-173/09, pkt 30; z dnia 15 stycznia 2013, *Križan i in.*, C-416/10, pkt 69).